

El Convent Dominic de Sant Vicenç Ferrer. Notes per a l'estudi dels costums funeraris (segle XVII-XVIII)

*M. José Bordoy Bordoy
Esther Cruz Pérez*

Introducció

Una de les institucions amb gran presència dins la societat manacorina durant l'època moderna fou el convent de Sant Vicenç Ferrer, aixecat pels dominics entre finals del segle XVI i principis del XVII.

La societat d'aquell moment mantengué una estreta vinculació amb aquesta comunitat, sobretot pel que va fer a la religiositat popular i als seus costums funeraris. Ens trobam a una època en què els convents, malgrat el seu teòric aïllament intern, no eren estructures tancades, sinó que conservaren des de l'època medieval una interrelació amb la societat que els envoltà.

A través del buidat de les fonts documentals de l'Arxiu del Regne de Mallorca (ARM), el *Llibre d'enterros (1765-1789)* i el *Llibre de misses (1655)*, es farà una aproximació a les pràctiques funeràries que alguns sectors de la vila de Manacor desenvoluparen a l'interior del recinte religiós. Aquests llibres són molt valuosos per la quantitat d'informació que aporten sobre diversos temes com la mortalitat infantil, les deixes pies, els llocs d'enterrament i la procedència social i geogràfica dels difunts, els marmessors, les despeses funeràries... El costum d'honar els morts i orar per les seves ànimes, evocant la pròpia mort i resurrecció de Crist, era una tradició que convergia en la celebració de les honres fúnebres dels cristians.

Cal remarcar que l'objectiu final de tot aquest cerimonial no era altre que confirmar la creença cristiana de la salvació de l'ànima a través dels llegats pietosos i deixes testamentàries, la importància de ser recordats una vegada deixat aquest món, així com el pes dels factors econòmics, socials, culturals o religiosos en la configuració de les distintes actituds davant la mort.

La línia historiogràfica sota la qual descansa aquest article forma part del que es coneix com Història de la Mort, que queda inserida dins la Història de les Mentalitats. Aquesta té en els òbits un dels seus principals continguts, ja que és una àrea que permet una anàlisi dels comportaments socials i les manifestacions externes del pensament col·lectiu. A través de l'estudi del sistema funerari i de la seva vivència per part de la gent, és possible fer un apropament a les idees, sentiments, actituds i comportaments que tengué la societat del moment.

Les fonts

Les actituds davant la mort es poden mesurar i valorar a través de l'anàlisi dels testaments, que són les millors eines que tradueixen determinats aspectes de les creences col·lectives davant el destí final. Es tracta d'una font notarial que ofereix una riquesa indubtable de dades i presenta un acceptable nivell de representativitat social, a més d'un alt grau de veracitat¹.

Juntament amb les fonts testamentàries, les parroquials i conventuals són d'una gran utilitat. Les parròquies i convents duïen el registre de cada sepeli que es produïa, atès que era una bona eina per controlar el cobrament dels diners corresponents per a la posterior celebració de misses commemoratives. Aquests documents acomplien una doble funció. Per una part, tenien un caire econòmic i administratiu per a la institució religiosa, ja que reflectien la percepció dels seus drets; per altra, assumien una funció espiritual, que afectava la persona difunta, perquè verificaven el compliment de les seves darreres voluntats. Es tracta de llibres útils per conèixer el volum de les despeses ocasionades per la celebració de les honres fúnebres, ja que els predicadors cobraven un tant per la celebració de cada defunció. Per tant, es poden considerar llibres de naturalesa fiscal. El qui feia testament estava obligat a deixar una certa quantitat per fer dir misses. D'aquests ingressos, se n'havia de portar una comptabilitat exacta.

L'accés al notari no estava en funció del grau d'instrucció, sinó de la possibilitat d'accedir-hi. Durant el període estudiat, la població manacorina deixà la disposició dels seus béns principalment en les mans de dos notaris: Pere Domènec i Llorenç Amer. Per altra banda, hi hagué grups de població que quedaren exclosos de la capacitació per testar. Així, era el cas dels albats, els menors de 14 anys, categoria que recollia en un ampli sentit la mortalitat infantil. A diferència dels testaments, els llibres parroquials i conventuals sí que eren més susceptibles de recollir xifres que no només afectaven la població adulta.

A l'hora d'elaborar el treball, la principal font utilitzada ha estat el *Llibre d'enterros (1765-1789)*². Atès que té un contingut molt repetitiu, s'han analitzat amb profunditat tots aquells registres que van des de 1765 a 1770. De la resta d'anys, només se n'han seleccionat els casos més significatius, aquells que aporten algunes dades que surten de la normalitat. A partir del seu buidat s'han confeccionat unes taules on han quedat enregistrats els següents camps:

a) Número de registre	h) Data del testament
b) Data	i) Obres pies
c) Nom del difunt/ta	j) Marmessors
d) Filiació	k) Deixes testamentàries
e) Lloc d'enterrament	l) Testimonis
f) Edat difunt/ta	m) Cost de l'acte d'enterrament
g) Procedència geogràfica	n) Altres

El llibre s'estructura cronològicament. Després d'anotar-s'hi el nom del difunt/ta així com la data de la seva mort, es recullen totes aquelles disposicions testamentàries, reflex de les creences religioses d'aquell moment.

Paral·lelament s'ha treballat amb el *Llibre de misses (1655)*³, que arreplega els encàrrecs de misses que feren els difunts/tes per aconseguir la remissió dels pecats comesos en vida. Les misses de salvació *postmortem* constituïren la pràctica litúrgica ritual per excel·lència, utilitzades per assegurar la salvació. A partir del seu buidat s'ha traduït el complex món de les relacions entre la societat laica i la religiosa, així com la importància econòmica que per als predicadors representava el seu ofici.

De la seva anàlisi, també se n'ha confeccionat una taula on han quedat recollides les següents dades:

- Nom del registre
- Mes
- Data celebració/santoral
- Nom difunt/ta
- Filiació
- Descripció tipus missa
- Altres (si s'especifica, com el lloc de celebració o la persona que les encomana)

L'ordre de predicadors i les funcions mortuòries

El contacte de l'orde amb l'illa de Mallorca s'inicià arran de la conquesta de Jaume I al segle XIII, amb les funcions de promoure la conversió dels infidels i contribuir a la propagació de la fe. No va ser fins a les darreres dècades del segle XVI quan s'aixecà el convent de Manacor⁴.

Els dominics tenien entre les seves tasques l'administració dels sants sagraments i l'enterrament dels difunts, així com altres serveis eclesiàstics, comuns i generals entre els preveres i el clergat regular de Mallorca. No obstant això, la limitació d'aquests aspectes fou motiu de discussió entre ambdós sectors i sembla que

va causar dificultats. Si ambdós compartien aspectes que determinaven els enterraments i les eleccions de les sepultures, fou normal trobar alguns moments de fricció i més per unes qüestions que suposaven uns importants ingressos econòmics. Per evitar aquestes situacions, el 1644 la Santa Seu, encapçalada pel papa Innocenci X, va signar una concòrdia⁵, que va regular els següents aspectes:

El mode de donar sepultura als difunts que havien decidit ser enterrats a les esglésies conventuals. Els preveres pretenien que els predicadors no realitzassin el sepeli i la posterior processó fins als llocs d'enterrament sense estar-ne assabentats. Per evitar que els dominics sovint sortissin a recollir el cos i li donassin sepultura tots sols, es va establir que sempre haurien d'avisar abans el sacerdot, almanco per tenir-ne coneixement.

El dret del cobrament de la quarta funerària. Els sacerdots defensaven que els regulars els havien de lliurar aquest impost, encara que aquests al·legaven privilegi d'excepció. Per evitar disputes es va decidir que els monjos havien de pagar la quarta funerària de les torxes, panys i espelmes que s'oferien durant la celebració de la missa, a part de pagar 5 sous al rector per la cera consumida durant l'acte. En canvi, el convent es reservava la part corresponent al pagament de l'hàbit, el sudari, els llençols, l'arca, les espelmes portades per ells mateixos, així com les almoines per a la celebració dels aniversaris i altres oficis. Al final, es dictaminà que els convents fundats 40 anys després de la promulgació del Concili de Trento (1545-1563) en quedarien exempts.

La llicència d'enterrar els menors d'edat. Hi hagué casos en què els infants morien sense que els seus pares, difunts, haguessin decidit el seu lloc de descans. Sembla que molts familiars tengueren intenció d'aprofitar la situació i enterrar-los al convent. Es va assenyalar que si els pares no havien determinat el lloc de sepultura i si no tenien tomba al convent, haurien de ser portats a les corresponents esglésies parroquials.

La possibilitat de les dones de triar sepultura. La probabilitat que les dones poguessin participar en l'elecció de la sepultura dels seus fills/lles menors es va rompre quan es va decidir que només els pares podien tenir aquesta potestat.

Les actituds col·lectives davant la mort i la seva religiositat

L'acte d'enterrar els difunts sempre va estar envoltat d'una gran solemnitat. La societat imprimia un segell especial a la cerimònia i a tot el protocol que d'aquest es derivava.

El monopoli de la mort

Els marmessors

Els marmessors eren aquelles persones que tenien com a funció respectar i executar les darreres voluntats del testador/ra. Generalment eren parents o amics, fet que indica la cohesió familiar que hi havia. Havien de complir amb tots els rit-

uals establerts i com a executors de les disposicions a vegades gaudien de ple poder i llicència a l'hora de repartir les deixes pies que el testador/ra no havia especificat. Per norma general, sempre hi havia més d'un marmessor, per així poder assegurar el màxim compliment de les darreres voluntats de la persona difunta, en cas de l'absència d'algun d'ells.

Com a cas curiós, es pot esmentar l'exemple d'una mare i un fill que moriren amb un dia de diferència, concretament el 26 i 27 d'agost de 1770. El fill, Rafel Nadal, en el seu darrer testament, havia designat la seva mare com a marmessora, però la seva immediata mort va impedir que assumís la funció assignada. Els dos varen ser enterrats al vas del Roser.

La figura del marmessor podia ser representada per una persona religiosa. Així, un altre cas que demostra la vinculació de les famílies manacorines amb els religiosos és el de la família Gelabert Jaume. Alguns dels fills del cap de família havien professat com a monjos al convent, concretament, Vicenç i Melcior. Un altre germà d'aquests, Andreu, era el prevere i vicari de la vila. A la mort de la seva germana, Joana, filla d'Andreu Gelabert, notari, i Antonina Jaume, ella els va nomenar marmessors juntament amb el seu nebot, Rafael Tomàs Rosselló, regidor del poble. Aquest exemple permet demostrar l'existència d'homes manacorins que elegiren fer vida religiosa al convent de Sant Vicenç.

El pagament de les despeses

La celebració de misses amb caràcter perpetu i el mateix acte d'enterrament exigien el pagament d'unes despeses i l'establiment d'una renda. El convent de Sant Vicenç acomplia una funció financera prou destacada, donada la magnitud de les inversions dels manacorins/nes. Les fonts permeten quantificar els ingressos per aquests tipus d'obres, que arribaven a xifres considerables en determinades èpoques.

A continuació es mostra el total aproximat de les rendes percebudes durant els cinc anys analitzats.

ANYS	LLIURES	SOUS	DINERS
1765-1766	29	18	
1766-1767	88	15	8
1767-1768	129	14	10
1768-1769	78	1	2
1769-1770	103	19	
TOTAL	430	8	8

S'ha de considerar que aquestes quantitats tan sols impliquen els guanys rebuts per la celebració d'enterraments i misses dites poc després de la mort. Els religiosos comptaven amb altres ingressos provinents de la resta de misses i *mandes* pies establertes pel difunt a més llarg termini, també encaminades a la salvació de la seva ànima i la perpetuació del seu record entre els vius. Segurament, aquestes darreres aportarien a la comunitat uns ingressos més substancials.

El control d'aquestes pràctiques conduí a un monopoli que amagà la recaptació de tota una sèrie de llegats econòmics que nodriren les arques del convent i que permeteren el desenvolupament de les seves activitats. Sant Vicenç, com la resta de convents, va assumir aquestes pràctiques funeràries amb una finalitat: convertir la mort en un instrument de generar ingressos a través de la seva tasca d'intercessió entre les persones i la salvació.

Els nivells acomodats es conduïen a la salvació a partir de les seves almoines i cap a ells es va apropar l'església, que va intentar construir un sistema de finançament mitjançant els ingressos derivats d'enterraments i sufragis, darrere d'un discurs especialment dirigit cap als qui posseïen béns.

Les quantitats a pagar per a la celebració dels òbits per part d'un dels marmessors (normalment el familiar més pròxim) eren variables en funció d'alguns criteris: edat del difunt (l'enterrament infantil no solia suposar cap tipus de despesa econòmica), tipus de misses conventuals i classe d'actes cerimonials. Per exemple, el 1767, Ramon Grimalt pagà al convent, en qualitat de marmessor de la seva mare, Margalida Orpí, filla de Joan i Margalida Oliver i viuda de Ramon Grimalt, un total de 3 lliures per les despeses del seu enterrament, on s'especificava celebrar un total de 50 misses baixes. El mateix any, la dona del difunt Pere Fullana, enterrat al vas del Roser, lliurà al convent 3 lliures i 12 sous per la celebració, entre d'altres, de 55 misses baixes. Com a casos excepcionals es poden esmentar tots aquells que estaven exempts de pagament. Normalment eren familiars directes de qualque religió. Així, els familiars de Margalida Sureda, morta el 29 d'octubre de 1766, no hagueren d'assumir cap despesa, per ser ella la mare d'un monjo del convent.

Una hipòtesi probable que explicaria l'existència d'algunes quantitats monetàries elevades en alguns registres estaria relacionada amb el nivell socioeconòmic de la família del difunt/ta, així com la xifra de misses estipulades. Quantitats destacades són les que pagaren els familiars de Francina Sureda (31-1-1767) i Bartomeu Llull (4-1-1768). Els primers entregaren 12 lliures al convent "per la sera y ofici conventual" que constà de 200 misses baixes, i els segons 17 lliures i 10 sous per 350 misses. Tots dos van ser enterrats al vas familiar dels Rosselló. Així mateix, si la cerimònia estava mancada de qualque ritual, el seu preu disminuïa. D'aquesta manera, els familiars d'Apol·lònia Perelló, viuda d'Antoni Truyols i morta el 22 de novembre de 1766, només pagaren 2 lliures, quantitat molt baixa per les 100 misses estipulades en un primer moment. La causa d'aquesta rebaxa va ser que "foc de part de tardor, y no hagué bolixada ni 5 misses cos present y per esto puja menos lo enterro"⁶.

Normalment es troben dues tipologies cerimonials: els actes d'enterrament pròpiament dits i un servei d'acompanyament durant hores del cos del difunt amb la recitació d'una oració, concretament la denominada *absolte* (conjunt de responsori, versets i oracions que hom canta o diu per als difunts després de la missa del funeral). En aquest darrer s'especificava tan sols el cost econòmic del servei, sense fer menció al lloc d'enterrament, disposicions testamentàries, etc. El fet de no tornar a ser esmentats al llibre de registres fa pensar que no serien enterrats al convent.

L'anàlisi social: la representativitat social de la pràctica

Pel que fa a l'anàlisi dels paràmetres socioeconòmics, resulta imprescindible delimitar les diferents categories socials, així com la capacitat econòmica dels difunts. La mostra permet observar que la infinitat de misses demandades és directament proporcional a la categoria social del difunt/ta.

Respecte a l'estructura social, són poques les referències a l'estatus professional dels difunts/tes. Els pocs registres que fan esment a aquesta data presenten membres de professions liberals, com els notaris Jacint Riera, Miquel Font o Antoni Socies; o el cirurgià Antoni Pastorano. Al braç noble pertanyia el cavaller Antoni Peretó, mentre que el teixidor Jaume Rossell i el boter Antoni Ballester representaven el sector dels menestrals, juntament amb Antonina Femenies, àlies *Picapedrera* en al·lusió a l'ofici del seu espòs. Convé esmentar que un gran nombre de monges dominiques i beates també estaven incloses entre les persones demandants de misses perpètuas, com sor Margarita i Francina Artigues, beates.

La naturalesa fiscal dels llibres que s'han emprat és la causa que hi apareguin pocs pobres; en canvi, la majoria de registres permeten intuir que es tractava de classes mitjanes altes. Els predicadors no tenien gaire interès a prendre nota dels difunts pobres, ja que no els aportaven cap benefici.

L'anàlisi demogràfica: els agents de mortalitat

En primer lloc ha de comentar-se que de cap manera els registres buidats s'han emprat amb una finalitat demogràfica, atès que el treball no té com a objectiu oferir una visió estadística, en part perquè els registres presenten algunes dificultats. El recompte sí que s'ha emprat per complementar la visió general de com havia de ser la vivència de la mort entre les mentalitats col·lectives manacorines.

En segon lloc, cal fer menció que en cap moment s'esmenta la causa de la mort dels manacorins/nes, possiblement perquè aquesta dada no era imprescindible ni es corresponia amb la naturalesa de la tipologia documental que s'ha utilitzada com a base del treball. No obstant això, es constaten un parell de casos en què es pot interpretar els efectes d'alguna malaltia contagiosa, accident o tragèdia, encara que no s'especifiquin les causes directes. Concretament, es tracta de dues famílies on dos dels seus membres moriren bé amb un dia de diferència, bé el mateix dia,

respectivament. El primer cas, ja esmentat, és el de la família Nadal Melis. El segon cas, contempla la mort de dos germans. Els fills de Martí Santandreu i Antonina Riera, Martí d'un any i Antonina Paula de 9 anys i 2 mesos; moriren el 7 d'abril de 1776 i foren enterrats al vas del Roser. Per aquest acte la família pagà 4 sous.

S'ha de comentar la constant fluctuació en les xifres de defunció. Els 266 registres analitzats entre maig de 1765 i 1770 s'han desglossat de la següent manera:

50 Albats mascles	7 Donzelles
28 Albats femelles	93 Adults mascles
5 Fadrins	83 Adults femelles

Respecte al període temporal, hi ha gran ambivalència entre les xifres, encara que es pot establir una mitjana de 4,3 morts cada mes, essent el mes de gener de 1767 el que més comptabilitza amb un total de 13 defuncions.

Un altre aspecte a destacar és la rapidesa amb què la mort actuava sobre els membres d'una mateixa família, especialment en els de menys edat. Ramon Grimalt i Pereta Rosselló tengueren 3 fills, que moriren en un breu interval de temps: Pere, el 28/9/65 amb 11 mesos; Ramon, el 24/12/66 amb 4 anys; i Ramon el 15/8/68 amb 1 any. A més, les dues filles de Pere Antoni Morey i Antònia Grimalt foren enterrades el mateix any al vas del Roser: Joana Anna Morey el 22/01/66 amb 9 anys, i Antònia Morey el 20/08/66 amb 20 mesos.

La població infantil era la que més patia les causes de la mortalitat. Les fonts la presenten sota la designació d'albats. Els albats, segons Joan Mas i Adrover, eren els nins/nes que morien abans de complir 1 any. Prenien aquest nom perquè en morir eren amortallats amb drap blanc i introduïts dins un bagul del mateix color, símbol de la innocència.

Segons Jaume Suau Puig, no tots els nins morts nounats eren batejats o *tocats d'aigua*. Per a ell, els albats eren els nins morts abans de fer la primera comunió. No obstant això, cal incidir en el fet que dins el llibre estudiat es troben nombroses referències a albats que presenten una edat molt més superior a la indicada per aquests autors, indistintament del sexe, i que aniria entre les primeres hores de vida i els 10 anys. Les mencions a les edats dels infants morts són molt concretes: s'especifiquen els anys, mesos i dies de vida i fins i tots les hores. Per exemple, Pere Antoni Sureda, albat, fill de Pere Antoni i Elisabet Mesquida, morí el 17 de gener de 1774, concretant-se que havia nascut "cosa de 3 horas"; o Martí Fullana que morí el 18 de maig de 1776 amb 1 any, 5 mesos i 8 dies.

L'anàlisi religiosa

La preparació del cos

El cos s'havia d'amortallar i, per això, era embolicat en un sudari o llençol. En ocasions, i per augmentar els beneficis espirituals, la indumentària consistia en un hàbit religiós, encara que això era un costum poc estès entre el col·lectiu anal-

itzat, perquè només se cita en un cas. Francina Amer disposà, en el seu darrer testament fet el 24 de maig de 1763, que volia ser enterrada "ahont vulla lo dit son marit y vol que á son cadàver vestescan, ó sia vestit ab lo Sant Abit de N. S. Sant Domingo suplicant al P. Prior que es, y per temps serà lo concedesca per amor de Déu, lexant per esto la caritat ordinària, y també mana sia fet baul á son cadàver". Curiosament, aquest registre és l'únic que fa referència al fet que el seu cos havia de ser depositat dins una capsula.

S'intueix el temps que transcorria entre la mort i l'enterrament. En un termini de 24 hores, des de l'instant de l'òbit, el cos era enterrat, prèvia vetlla. No se sap amb exactitud quines eren les hores del dia més propícies per celebrar el funeral i l'enterrament, però sí que es pot indicar que, en ocasions, els fenòmens meteorològics podien canviar l'horari previst. Tal és el cas d'Antonina Melis, que a causa "de una continua aigua no pogué ser enterrade per el matí, per esto se enterra per la tarde" del dia 23 de gener de 1777.

El lloc d'enterrament

El costum cristià establia que els morts s'havien d'enterrar a les esglésies, als convents o als seus voltants. Per això, totes aquestes institucions conserven restes que evidencien aquesta pràctica i indiquen la predilecció dels seus habitants per determinats indrets, i així permeten distingir els llocs reservats a les persones de distinció de la resta de llocs de comú aprofitament (fossars).

La ubicació de la sepultura era un dels aspectes que més atentament es descriu a les fonts. Aquestes especifiquen que els cossos eren depositats en vasos, col·locats a determinades capelles. De vegades, eren diversos els que ocupaven una mateixa capella. Per exemple, dins la capella del Roser s'ubicaven el vas de Santa Caterina de Sena, el de Sant Jacint i el de Sant Joan. A més, alguns tenien una titularitat particular i pertanyien a determinades nissagues familiars. Dins aquesta mateixa capella són d'aquesta mena el vas dels Mascaró, Fullana, Llull i Rosselló Figueres. Es pot observar com en l'elecció de l'emplaçament de la sepultura s'entrecreuaven factors com l'existència de forts vincles familiars i afectius, a part dels interessos econòmics o la mentalitat d'ostentació.

Altres capelles i vasos que formaven part de l'església conventual eren: la capella de la Puríssima, la capella de Santa Llúcia, la capella de les Ànimes del Purgatori⁷ i la capella de Sant Pere, on es trobava el vas de la família Alcover. Pel que fa als vasos, en el llibre s'esmenten el de Sant Pere Màrtir, el de les Ànimes, el de Santíssim Nom de Jesús i el de Sant Domingo.

La distribució numèrica dels enterraments durant aquests cinc anys mostra una clara predominança del vas del Roser front a la resta de llocs, a causa de la popularitat que tengué aquest culte entre el poble. La construcció de l'església conventual es va completar a la darrera dècada del segle XVII amb l'aixecament de la capella de la Mare del Roser, sota un programa barroc que volia emprar l'art com a via de persuasió dels fidels. La devoció del poble cap a la Verge del Roser va per-

metre el seu aixecament, que es va materialitzar amb el lliurament d'almoines, recollides tant dins com fora de la parròquia (Artà), el pagament de misses cantades o les deixes pies, així com el suport de les autoritats del municipi. Tot això va contribuir perquè la capella es convertís en una de les més riques de l'illa.

La distribució dels cossos entre els vasos queda configurada de la següent manera:

- Vas del Roser: 114 (73% del total)
- Vas del Nom de Jesús: 7 (4'4%)
- Vas de Sant Pere Màrtir: 8 (5'1%)
- Vas de les Ànimes: 5 (3'2%)
- Vas de Sant Domingo: 5 (3'2%)
- Vas de Santa Caterina de Sena: 4 (2'5%)
- Vas de Sant Joan: 6 (3'8%)
- Vas dels Rosselló-Figueres: 4 (2'5%)
- Vas dels Llull : 2 (1'2%)
- Vas dels Alcover: 1 (0'6%)
- Baix la Trona: 1 (0'6%)⁸

El nombre de misses

A l'antic règim es concebia la idea que la redempció i salvació es podia aconseguir gràcies a un nombre molt elevat de misses. Aquestes actituds s'havien d'entendre com si fossin gests grandiloqüents, producte del terror del moment. Venien a representar els remordiments de darrera hora, quan el final de la vida es veia molt a prop i la mort era ja quasi una realitat.

La importància de l'anàlisi de la demanda de misses es troba en el fet que era un gest comú. Tothom es volia beneficiar de les seves gràcies espirituals. Les sol·licituds responien a la pietat i a la devoció personal, però també a la capacitat adquisitiva i al prestigi social de cada atorgant. Fundar misses i memòries perpètuas o encarregar la celebració d'aniversaris requeria una capacitat econòmica prou important. El caràcter acumulatiu d'alguns registres fa pensar que les famílies que eren enterrades destacaven per la seva solvència econòmica. Les deixes de misses més importants, per qualitat i quantitat, es trobaven entre els grups socials més rellevants. Així, Tomàs Rosselló, encomanava 21 misses de rèquiem, Tomàs Mascaró demanava la celebració d'un total de 25 misses cantades, mentre que Antoni Artigues encarregava 25 misses baixes. Dins la seva gran varietat⁹, es tractava de misses d'aniversari, amb un caràcter perpetu. És a dir, l'oficiant tenia l'obligació de celebrar-les cada any, coincidint amb el dia de la mort o amb l'onomàstica del difunt/ta. Com a resultat, els religiosos sovint es veien desbordats. El fort caràcter acumulatiu feia que en un mateix dia es poguessin arribar a cele-

brar 40 misses. És el cas del dia de sant Joan. Altres dies les xifres eren més variables: santa Caterina (28), sant Antoni (16), sant Miquel (13) o Nostra Senyora del Roser (10). En algunes ocasions, eren els propis familiars qui les sol·licitaven. Joana Font, donzella, deixava 3 lliures per celebrar 20 misses baixes per l'ànima de Guillem Pasqual, familiar seu. Alguns testadors/res incloïen clàusules especials que especificaven que les misses s'havien de fer en determinats indrets, com l'altar, o dites per determinats preveres. En altres registres s'apuntava el moment de la celebració. Així, en la vigília de completes, s'havia de fer missa solemne, cantada i amb sermó pel descans d'Elisabet Pont i Garriga. Per complementar aquests actes, els difunts/tes especificaven que, de manera paral·lela, s'havia de cremar una llàntia o un ciri de cera blanca. A més, eren celebracions familiars, en el sentit que incloïen la resta dels membres familiars que també havien mort. Sebastiana Soler demanava resar per l'ànima de la seva filla Mariana Llodrà.

Les creences

La celebració de la mort es va caracteritzar pel seu formulisme religiós, l'exteriorització i ostentació de la vivència religiosa, la profusió i multiplicació d'actes i el desplegament d'un ric cerimonial. Aquestes característiques es materialitzaren en: l'eclosió de sepultures eclesiàstiques, la celebració d'un gran nombre de misses, memòries perpètuas, la fundació de capelles, les donacions i els llegats pietosos.

Les deixes pies més freqüents eren les de propi benefici, que tenien com a subjecte beneficiari el propi difunt/ta (majoritàriament misses) i les pràctiques pietoses com podien ser l'almoïna pel bací de la Terra Santa (normalment un parell de sous) i els 5 sous destinats al rector parroquial o al vicari, en el seu defecte. També s'ha de dir que normalment les misses establertes pel difunt es dividien en parroquials i conventuals, és a dir, unes se celebraven al propi convent i la resta a l'església parroquial. En aquest cas, també se solien especificar les capelles concretes on s'havien de celebrar les eucaristies. Per norma general, els llegats eren recollits pels propis frares poc abans de la mort del difunt/ta. Els monjos que durant aquest període s'encarregaren del servei varen ser Jacint Sastre, Vicenç Gelabert, Tomàs Salvador Serra, Bartomeu Frau, Miquel Rosselló, Domingo Binimelis, Miquel Sureda, Ramon Rosselló i Bartomeu Pujades.

A continuació, es fa una relació de les creences que s'han extret de la corresponent anàlisi de les fonts:

- Remissió dels pecats
- Judici final com a premi als bons cristians
- Immortalitat de l'ànima
- Santedats
- Mort i resurrecció
- Diferència entre vida mortal i espiritual

- Necessitat de perpetuar la memòria
- Esforços per aconseguir una bona mort
- Creença en la mort com un trànsit
- Mort com a fet natural i inexcusable

La mort d'un manacorí del segle XVIII. Un cas concret

Es tracta d'Antoni Vallespir, paraire i natural de la vila. Morí el 30 de desembre de 1778 i va ser enterrat al vas de Sant Domingo. Els seus pares, ja difunts, eren Joan Vallespir i Catalina Riera. Es va casar tres vegades: la primera amb Maciana Mesquida, la segona amb Caterina Rosselló i la tercera amb Bàrbara Lull, a qui deixà viuda. Se sap que tengué almanco tres fills, fruit del seu segon matrimoni: Joan, Llorenç i Antoni, que actuaren com a marmessors testamentaris. El seu testament va ser redactat pel notari Joan Rosselló el 15 de juliol de 1577.

Al llibre d'enterraments s'especificava que quan entràs el seu cadàver al convent, s'havia de cantar una salve a sant Vicenç en sufragi de la seva ànima, així com un ofici conventual cantat pels mateixos religiosos a l'altar de l'esmentat sant. A més, s'estipularen 250 misses baixes repartides entre el convent i l'església parroquial. Finalment, lliurà 5 sous al rector i altres cinc al bací de la Terra Santa.

Però el dia que s'havia de celebrar el seu enterrament i funeral "per ser tanta la neu, que ningú poria sortir de casa sua (hi havia 3 y 4 palms per los carrers)" no es va poder celebrar el ritual de la forma acostumada. Així, amb llicència del rector, Bartomeu Verd, "privadament sens tocar campanas, sens surtir la comunidad, ni àdhuc el P. Sacrista, lo aportaren en nostra Iglesia, el depositaren en la capella de Santa Lucia V. Y fonch a las 3 tarde". Al dia següent, la comunitat li cantà un ofici de cos present i les campanes repicaren abans de ser enterrat, això sí, sense les exèquies habituals. No va ser fins el 7 de gener de 1779, quan aquestes es representaren. Llavors, es dugueren a la casa del difunt "las 4 atxas i se posa en nostra Iglesia lo tumulo". Després de tocar l'absolta es va iniciar la processó fins a l'església parroquial, on la comunitat dominica es trobà amb el grup de religiosos seculars. Seguidament, "vingueran se devant casa del diffunt sens detenirse, en que estavan congregats los parents y coneguts, los que seguiren ab las 4 atxas encesas com si realment acompanyasen lo cadàver, entrant en nostra Iglesia, posaven las 4 atxas al tumulo y canta la comunidad altre offici ab ministros y los de los altars tots foren capellans se reparti bulitxada, y al temos de lo officio, celebraren 4 missas baxas sacerdotes de fora casa, cantaren 4 salves etc".

Finalment, dir que el cost de l'enterrament va ser pagat pels seus familiars més directes i tengué un cost de 8 lliures, 3 sous i 4 diners (amb 4 salves i dos oficis més ja inclosos).

Reflexions

No hi ha dubte sobre la importància que les parròquies i convents van prendre com a centre de la vida religiosa i espiritual. Ambdues monopolitzaren el discurs sobre la mort, el control de la qual passà a ser un instrument necessari per a la vida quotidiana. La polarització social, la separació de la societat segons el nivell de riquesa, fou decisiva per determinar la vida funerària del moment. La mort es va convertir en una experiència personal i aquesta personalització de les pràctiques funeràries era una mostra de l'augment de les exigències espirituals que manifestava la societat del moment.

La pràctica funerària va estar marcada per un formalisme protocol·lari que, delimitat i establert, donava garanties de salvació a l'ànima.

Les fonts a partir de les quals s'ha confeccionat la present comunicació són innegables documents de valor religiós, ja que permeten introduir-se en el món de la religiositat popular i les mentalitats de la societat de l'antic règim.

Les persones que estaven en vies d'abandonar el seu entorn estaven obligades a deixar en perfecte orde les seves voluntats, a fi d'evitar sorpreses en el darrer moment. Aquests compromisos i darrers pensaments permeten reflexionar sobre la presència dels morts entre els vius i els mecanismes que s'empraven per fer-ho efectiu: les misses i les pregàries, així com el correcte ús que s'havia de donar al patrimoni del difunt. Les voluntats d'aquests es feien efectives mitjançant la figura dels marmessors/res, autèntics executors dels desitjos.

En cap cas, i pel que fa a la documentació estudiada, s'han trobat indicis que ens facin pensar en un tracte diferenciat de les dones respecte als homes, ja sia a l'hora de fer testament, de triar lloc de sepultura, en el nombre de misses i aniversaris, etc.

BIBLIOGRAFIA

- ARIES, Philippe: *El hombre ante la muerte*, Editorial Taurus, Madrid, 1983.
- BARRERA AYMERICH, Modest: *La mort barroca: ritus i rendes*, Biblioteca de les Aules, 3, Universitat Jaume I, Castelló de la Plana, 1996.
- CAMPOS, M. Dolores i VIFORCOS, M. Isabel: *Honras fúnebres reales en el León del Antiguo Régimen*, Universidad de León, 1995.
- FAJARNÉS, Enrique: *Antiguas costumbres ibicencas. Los entierros en el siglo XVII*, BSAL, 5, Palma de Mallorca, 1894, 373-375.
- FUSTER, Gabriel: *Historia de Manacor*, Colección Baleria, Libros de Manacor, Mallorca, 1966.
- GÓMEZ NAVARRO, Soledad: *Materiales para la experiencia del morir en la Córdoba del Antiguo Régimen*, Estudios de Historia Moderna, Colección Maior, 9, Universidad de Córdoba, 1998.

MAS I ADROVER, Joan: *La mortalitat infantil a Lloret i Sineu durant la segona meitat del segle XVIII*, III Jornades d'Estudis Locals, Ajuntament de Lloret de Vistalegre, 1999, 121-127.

RIERA, Benito: *La orden de predicadores de Manacor*, Palma de Mallorca, 1913.

ROMAN QUETGLES, Júlia: *Aportació a l'estudi històric i artístic del convent de sant Vicenç Ferrer. Segles XVI-XVIII*, I Jornades d'Estudis Locals. Manacor: cultura i territori, Ajuntament de Manacor, 2001, 385-402.

SUAU PUIG, Jaume: *Demografia rural mallorquina del segle XVIII*, Mayurqa, 16, Universitat de les Illes Balears, 1976, 137-179.

NOTES

1 Soledad Gómez Navarro fa a la seva obra *Materiales para la experiencia del morir en la Córdoba del Antiguo Régimen* (Estudios de Historia Moderna, Colección Maior, 9, Universidad de Córdoba, 1998), un extens comentari dels instruments documentals que permeten la reconstrucció d'aquest tipus de treballs.

2 ARM, C-2550.

3 ARM, C-3081.

4 Per ordre d'any de fundació, el convents d'aquest orde s'edificaren de la següent manera: Palma (1230), Manacor (1576), Pollença (1578), Llorito-Sineu (1579), Inca (1604) i Eivissa (1580). La línia femenina es consolidà amb la construcció del convent de Santa Catalina de Sena de Ciutat el 1659.

5 RIERA, Benito: *La orden de predicadores en Manacor*, Palma de Mallorca, 1913.

6 Segons el diccionari Alcover Moll, *holixada* és la replega de candeles que fan els capellans durant l'ofici de mort o conventual al temps de l'ofertori.

7 Aquesta capella fou beneïda el 1637, juntament amb la de Sant Isidre.

8 L'única referència a aquest lloc d'enterrament ens remet al cas de Francina Amer, morta l'any 1767, i el seu marit, Bartomeu Mora, fuster, mort el 1774. Els dos disposaren ser enterrats "baix de la trona" i concretament, el dit Bartomeu especificava "allí ahont se troba enterrat el cadàver de Francina Amer se muller, ab tomba, y sobre ella una pedra, ó llosa, en la qual se ha de escriure el seu nom, y el de la dita se muller".

9 S'han comptabilitzat les peticions de les següents tipologies: 161 misses baixes, 83 misses cantades, 24 misses cantades amb sermó, 12 misses solemnes, 12 misses cantades amb orgue, 5 matines, 5 misses cantades d'aniversari, 1 missa cantada de rèquiem i 1 missa cantada amb processó.

És factible recobrar la figura dels antics macers de Manacor?

Albert Carvajal Mesquida

Malgrat que sigui per a mi una tasca engrescadora el fet de col·laborar en la recerca de fonaments històrics que permetin reviscolar els macers manacorins, cal mencionar que és força complicat per a l'historiador emetre un judici mínimament seriós si, com ara és el cas, la documentació anterior al segle XX que recull informacions sobre aquests personatges és inexistent, circumstància que com podeu imaginar impossibilita poder dur endavant les tasques d'investigació necessàries. Tal situació provoca que em basi exclusivament en treballs ja publicats, en anotacions que he anat recollint al llarg dels darrers anys de l'Arxiu Municipal de Manacor i en dues fotografies que he tengut a l'abast. Malauradament, val a dir que la bibliografia que conté notícies sobre els macers ("maceros" en castellà) és pràcticament inexistent, si bé foren relativament freqüents arreu de l'Estat des d'èpoques modernes com ho prova el fet de conservar-se nombroses representacions pictòriques d'ells, principalment de la zona de Catalunya.

En paraules del *Diccionari Català-Valencià-Balear* (tom 7, pàgina 102), el macer seria aquell "funcionari que porta una maça com a emblema d'una alta autoritat i obre la marxa dels ajusts a què la dita autoritat assisteix". Aquesta definició és molt semblant a la que aporta la *Gran Enciclopèdia de Mallorca* (volum VIII, pàgina 157), quan afirma que el macer és "el qui porta la maça com a emblema d'una alta autoritat en certes solemnitats". Si seguim aquesta darrera font, podem constatar com la figura dels macers (generalment existiren en nombre de dos) són ben antics a la nostra terra puix que es remunten als que durant el segle XVII acompanyaven els Jurats de la Ciutat i Regne de Mallorca en les seves eixides, tant solemnes com quotidianes, portant recolzada sobre l'espatlla una verga, primer, i una maça d'argent després. Ambdós personatges passaren a precedir els Regidors